

Makó művelődése

(részletek*)

A művelődés helyzete, lehetőségei

Most értünk el tulajdonképpen vizsgálatunk tárgyához, melynek már megjelölésével is zavarban vagyunk. Olyan fogalomvilágba érkezünk ugyanis, amelyben sokan és gyakran eltévedtek már. Szinonimák világa ez, ahol a használatos fogalmak – kultúra, műveltség, művelődés stb. – tudományos értelmezésében is vita van, nem is szólva a köznyelv értelmezéseiről. Éppen ezért – hogy elemzésünk terminológiája egyértelmű legyen (amennyire ez egyértelmű lehet) – szükségesnek tartunk egy praktikus használatú fogalomértelmezést.¹

I.

Amikor *kultúráról* szólunk, azon a köznapi szellemire, sőt, némelykor művészetekre szűkítő értelmezéssel szemben az emberi lét teljességét átfogó kultúra-tartalmat értünk. Vitányi Iván fogalom-használatával élve: a szó magában foglalja az anyagi, szociális és szellemi kultúrát egyaránt. Az *anyagi* kultúra azon emberi tevékenység, amelyben – tudásunk felhasználásával – tárgyakat (termékeket) állítunk elő. Ennek során termelődik folyamatosan újra az a dologi világ, amelybe egyformán beleérthetjük egy település épületegyüttesét, egy ipari terméket, a megtermelt hagymát, de idetartozik ezek cseréje és fogyasztása is. Tehát valakinek az anyagi kultúráján életkörülményeinek tárgyi vonatkozásait (lakás minőségét, felszereltségét stb.) értjük elsősorban. Mindez azonban nem értelmezhető mereven, hiszen a termelés által létrehozott termékben is jelen van az ember *szellemi* kultúrája, mely absztrakt tartományba a konkrét tudományokban megjelenő tudásokon kívül beletartoznak a különböző szimbólumok, jelek, ezek cseréje (vagyis: a kommunikáció), a művészet, erkölcs és a vallás világa is. Ehhez szorosan kapcsolódik az a *szociális* kultúra, amelyben az ember társadalmi és közösségformáló tevékenysége, viselkedése, magatartása, érték- és szokás rendszere jelenik meg.

Az eddig vázolt kultúra terjedésmódja, közvetítésmódja szerint lehet intézményes és élő (vagy: mindennapi, közhasznú) kultúra. Az előbbi közvetítőrendszere az iskola, a műfajonként szakosodott intézmények (pl. múzeum, könyvtár, levéltár, színház), az utóbbi a család, rokonság, lakóhely, munkahely, egyház stb. E két közvetítőrendszer határán állnak a művelődési otthonok, klubok, amatőr mozgalmak, mert formalitásuk miatt egyrészt – konkrét programjaikkal – intézményesen közvetítenek, másrészt informális jellegükből következően élő kultúrát is sugároznak. A *művelődés* pedig mindazon tevékenység, amely *folyamat* által az ember a jelzett közvetítőrendszereken keresztül állandóan tudásokat, készségeket, jártasságokat sajátít el, integrál meg lévő műveltség-állományába. Az eddigi logika alapján természetesen minősül művelődési intézménynek az óvoda, iskola, levéltár stb. a művelődési otthonnak (háznak, központnak) nevezett intézménnyel együtt.

II.

Mindebből az következne, hogy "a művelődési helyzet elemzése" címszóval jelzett vizsgálat felölelte a teljes spektrumot, Makó teljes kultúra-közvetítő intézményrendszerét, sőt, állampolgárainak művelődési motivációit, tevékenységét. Nos, erre több ok miatt sem vállalkoz(hat)tunk. Vizsgálatunk tárgya egyszerre szűkebb (konkrétabb) és tágabb (általánosabb). Szűkebb, mert az intézmények közül alaposabban csak a *művelődési központot* ele-

* A Bárkányi Júliával közös kutatási jelentés (kiadta a Szakszervezetek Megyei Könyvtára, Szeged, 1992) általam írott fejezetei

mezzük, s azt is csak absztrakt szervezetként, nem mélyedve el működésmódjában, hatásmechanizmusában. Tágabb viszont, mert a konkrét intézmény(ek) és tevékenység(ek) mellett időszerűbbnek, tehát fontosabbnak tartjuk azt keresni: van-e Makónak *kulturális (társadalmi/társasági) élete*? A zárójeles kiegészítés nem véletlen, a kettő ugyanis szoros összefüggésben létezik – ha létezik. De erről később. Elemzésünk forrásai elsősorban dokumentumok (szervezeti-működési szabályzatok, munkatervek, beszámolók, statisztikák stb.), beszélgetések és a személyes tapasztalás élményei, "üzenetei" voltak.

1. Először röviden a közművelődési intézménytípus három eleméről szólnak. Tapasztalataink alapján a múzeum, könyvtár és a levéltár teljesíteni tudja alapvető – gyűjtő – funkcióját jelenlegi körülményei között. Közülük a *levéltár* bérlői léte és a lehetséges közművelődési munka tereinek szűkössége megoldandó probléma. (Kérdés, hogy az épület tervezett más funkciójú hasznosításával nem kerül-e még rosszabb helyzetbe?) A *könyvtár* belső tere – ellentétben küllemével és külső környezetével (!) – emberléptékű, tiszta, rendezett. Vonzó belső klímája megfelelő kereteket jelent mind az ott dolgozóknak, mind az olvasóknak. Óriási ellentétben van mindezzel a gyerekkönyvtár. Zsúfoltság már-már funkcionális zavarokat eredményez(het), hiszen nincs tágas tér a gyerekfoglalkozásokhoz, de lassan már a könyveknek sem. A gyerekkönyvtár méltó működtetése perspektívikus kérdés, hiszen a "holnap" társadalma és kultúrája épül(hetne) itt. Minden szempontból legelfogadhatóbb működési tere a múzeumnak van, esztétikus, funkcionális épület, amely bázisa lehet a helyi tudat, a makóiség erősítésének.

2. Nézzük most részletesebben témánk kulcs-intézményét: a *művelődési központot*. Adódhat persze a kérdés: miért épp ezt tartjuk kulcs-intézménynek? A válaszhoz némi elméleti kitérő szükségeltetik. Mint az fogalomértelmezésünkéből is látható, az előzőekben vázolt közművelődési intézmények – levéltár, könyvtár, múzeum – sajátossága az, hogy szakintézmények: a kultúra egy szűkebb szeletére koncentrálnak – helyesen! –: dokumentumokat, könyveket, információkat *gyűjtenek, tárolnak, dolgoznak fel*.

A közművelődésinek nevezett szervezetek közül egyedül a művelődési otthon típusú szervezet az, amelynek – paradox módon – az a "*szaksága*" , hogy *általánosan* ember- és társadalomcentrikus. Ebből fakadó – időnként (ön)veszélyes – parttalansága a kultúra teljes tartományában biztosít mozgásteret, cselekvési szabadságot számára. Felelőssége is ebből fakad: ez az a leginkább "társadalomcsináló" intézmény, amely a helyes funkcióértelmezéssel kialakított bőséges eszköztárával "bármit" tehet a helyi társadalomban, a helyi társadalomért. S mert az intézményes és élő kultúra határán áll, ez tudja legjobban befolyásolni – a többihez képest – a település kultúráját és társadalmát. Igen, társadalmát is, mert a művelődési otthon épp a "mezsgye-lét" által leginkább alakíthatja a kultúra *szociális* tartományát, amelynek világában ott vannak a viselkedési/magatartási, társadalmi közlekedési ismeretek, a kommunikáció és a nyilvánosság létezés módja is. Ma pedig – ha nem is az anyagi és szellemi kultúra ellenében – mérhetetlenül megnövekedett a fenti kultúra-elemek jelentősége.

Az intézmény felelőssége azonban nem csak elvont szervezeti létében, hanem benne dolgozó munkatársaiban is keresendő. Logikánk alapján az itt dolgozó népművelő éppen úgy szakember, mint a mérnök, az orvos vagy a fizikatanár, csak épp olyan "*általános szakember*", aki magasfokú általános ember- és társadalomismerete által felel meg szervezete funkciójának: a (helyi) társadalom újraépítőjeként, melyhez a művelődés csak eszköz, hiszen az újraépülés előfeltétele a szellemi regenerálódás. Ebből következően – némi magyartalansággal szólva – a népművelőnek kellene a *legértelmiségibb* értelmiséginek lenni, aki egyben *min-taadó személyiség* is. Ezek alapján mondtuk kiemelt felelősségű és lehetőségű kulcs-intézménynek a művelődési központot. Nézzük, hogyan él felelősségével és lehetőségével.

Az intézmény *tárgyi világa* összetett, vagy inkább – vegyes. A rákosi klubkönyvtár és a kiállítóterem megszűnésével jelenleg öt épületben dolgozhatnak (plusz szabadtéri színpad.) Az intézmény központi épülete az 1934-ben épült *Hagymaház*. A hivatali levegőt árasztó épület arctalan, belső tereiből hiányzik az otthonosság, a melegség. Megoldatlan – olajkályha –

fűtése, mely egyszerre szimbolizálja a kultúra és az intézmény presztízsét. Maga az épület persze funkcionálisan is korlátoz, hiszen ez nem elsősorban kultúrháznak épült. *Irodahelyiségek voltak itt, társalgó, büfé, tanácsstermek és nagyterem gyűlésre, kiállításra és mulatságokra* – írta Erdei² a hagymakertészek egyesülete és szövetkezete számára emelt épületről. A Hagymaház tehát elsősorban gazdasági funkciójú volt, s csak ahhoz kötődve szolgált társadalmi/társasági és alkalmanként kulturális érdekeket.

1979 óta a *régi városháza* épületét is a művelődési központ üzemelteti, és működteti benne Gyermekek- és Ifjúsági Házát. A kívülről patinás épület belülről nagyon vegyes képet mutat, s ez nem vonzó. Intézményt-gyűjtő használata nem tett/tesz jót az épületnek sem anyagi, sem szellemi értelemben. Tűzoltóság és hangverseny – ritkán összeegyeztethető belső és külső teret, környezetet, funkcionalitást kívánó végletek.

Az intézmény legújabb vagyona a kissé voluntarista módon *Közösségi Ház-nak* elnevezett volt MSZMP-székház. Az épületnek két okból is rossz az imázsa. Rossz egyrészt politikai múltja miatt – ezt az idő majd eltünteti. Rossz azonban építészeti adottságai miatt is, hiszen az épület karakteresen irodaház, s nem kultúraközvetítő intézmény. A különböző ott működő cégek közé beékelte és emeletenként elválasztott tanácskozó termek elhelyezkedése és tárgyi világa nem kedvez integrált művelődési tevékenységnek. Az épületbe invitált ember egyébként zavarba is jön: nem tudhatja, mi ez az épület, hiszen nevével ellentétben épp a közösségi-séget nem sugallja. A ház talán – szempontunkból – egyetlen igazán értékes tere a földszinti terem volt, melynek átalakítása elcsúszott. Nem tudni ugyanis, hogy a városnak *hosszú távon* melyik használat lett volna értékesebb: az eredeti berendezés – ideológiai jelképeitől megfosztva – alkalmas lett volna szakmai-tudományos konferenciákra, kongresszusokra, társasági/társadalmi ülésekre – a város ilyen célú (a ház egésze pedig társadalmi szervezetek irodáinak) elit befogadó tere lehetett volna; ill. a fiatalok szórakozási gondjainak (?) rövidtávú enyhítése. (Kérdésünk egyúttal a jelen (kultur)politikai működésmódja, döntési módja szempontjából is fontos.)

Meglepőnek tűnhet, de funkcionális értelemben az *újívárosi klubház* látszik leghasználhatóbbnak. Emberléptékű terei, környezete által alkalmas egy városrész társasági, az újívárosi helyi társadalom otthonává válni. Az épület azonban gondozatlan, rendezetlen, avított cégtáblák és halomba hányt tárgyak tarkítják. (E kép láttán az sem vigasztal, hogy ott jártunkkor a közeli két templom udvarát is gaz verte fel. Tán nem kell bizonygatni, hogy a lélek tisztulása nem a "kulturprogramon", de nem is az oltár előtt kezdődik. Odáig el kell valahogy jutni.) Mindenesetre: a ma kívánatos ember- és társadalomközpontról népművelői munkára itt nagy lehetőség van. Kár kihasználatlanul hagyni. Ehhez az esztétikai kívánalmak mellett tisztázni kell az épület egyéb használóinak státuszát (műterem, gondnok).

A *Honvéd városrész faháza* is több lehetőséget kínál mai kihasználtságánál. Előtte azonban eldöntendő: a cigányklubnak definiált épület az ott élő cigányság élettere legyen, vagy az intézményi SZMSZ-ben megfogalmazott funkció szerint "Honvéd városrész lakóinak közösségi művelődését szolgálja". E két értelmezés nyilvánvalóan nem fedi egymást. Szerintünk a cigányklub definíció helytállóbb, s ebből kellene hasznosításakor kiindulni. Ez viszont azt is jelenti, hogy a *teljes* városrész kiszolgálását ettől az épülettől várni illúzió vagy szakmai tévedés. (De akkor kitől/hol lehet várni...?) Tapasztalataink szerint azonban a cigányklub-funkció is leszűkült az alkalmankénti családi összejöveteli helyre. Az épület és udvara még így is gondozottabb lehetne, s belső világa sem otthonos.

Összegezve a művelődési központ tárgyi adottságait – és óhatatlanul érintett működését – az alábbiakat állapítjuk meg:

a) Helytelennek és abszurdnak tartjuk, hogy kultúraközvetítő szervezet egyre növekvő (!) vagyongazdálkodó tevékenységet végez. Nem lehet funkciója a művelődési központnak, hogy – kvázi – városgondnokként működjön, s ő üzemeltessen (!) épületeket: tetőt javíttasson, bérleti díjat szedjen be, fűtsön, alkudozzon a 10-20(?) bérlővel, amelynek többsége *nem* kultúra-

közvetítő szervezet, tehát *más norma* alapján használja a közös épületet. Ez a tevékenység egyre jobban "elviszi" a művelődési központot a szakmától, eredeti hivatásától az igazgatás, a vagyongazdálkodás felé. Ez hosszútávon veszélyes és járhatatlan út. Mindez egy profi technikai szervezet dolga (lenne), s így a népművelői funkcióra rengeteg energia szabadulna fel. Hozzá kell azonban tennünk: úgy tűnik, a művelődési központnak tetszik e folyamat és állapot, nem tiltakozik az újabb szakmán kívüli terhek ellen, sőt, örül e lehetőségnek. "Megértjük": a vagyonnövekedés hatalomnövekedéssel jár együtt, s mindez mintha összhangban lenne az általunk tapasztalt igazgatási-hivatali dominanciájú intézményi klímával.

b) Évek során növekvő vagyona ellenére sem igazán jó adottságú intézmény, s ez nem véletlen. Épületei közül csak az újbárcsi – s a cigányklub – épült szándékosan közösségi-kulturális célokra. "Természetes" hát, hogy a többi épület diszfunkcionalitásai állandó korlátokat jelentenek De e korlátokon belül sem kielégítő általában az épületek esztétikuma, rendezettsége, berendezése. A kép, amely bennünk maradt - ezernyi apró elemből áll. Felsorolni lehetetlen, hiszen önmagában egyik-másik talán nem kifogásolható. Sugallatuk együttes hatásukban rejlik, melyekből konzekvens intézményi munkával - megfelelő értékrend birtokában - rengeteg elem korrigálható, hisz döntő részük nem pénzen, csak szándékon és/vagy képességen múlik

c) E növekvő vagyonnak **több** veszélye is van:

- rövidtávú anyagi előnyök(?) miatt tovább centralizálja a művelődést;
- a növekedés "eltakarja" a diszfunkciókat, sőt, illúziókat kelt irányításban és állampolgárban egyaránt;
- a szervezet "átbillen" a szakmától az igazgatás-bürokrácia világába.

A következőkben a művelődési központ *tevékenységéről* szólunk még röviden. Kétségtelen tény: az intézményben sok kulturális érték teremődik az általa működtetett csoportokban, együttesekben, klubokban. (Bár tudjuk, hogy néhány csoport csak gazdálkodásával kötődik.) Az intézmény elmúlt évekbeli munkatervét olvasva azonban az alábbi idézetet tartjuk jellemzőnek tevékenységére:

"Végy egy kamarakiállítást, képzőművészetit vagy honismeretit. Vannak nyomtatott ajánlatok, végy belőlük előadásokat., Hogy főztöd biztosan elkelyen, legyen közötte egészségügyi és földrajzi; az arányok megtartása végett végy azonban valláskritikait és történelmit is.. Végy közhasznú tanfolyamot, egy-két rétegklubot. Végy néhány filmet, tehetségéd mértéke szerint színházat, csipetnyi hangversenyt. Tűzdeld bálokkal, hints bele egy kis diszkót. Nyújtsd őszől-tavaszig, végül tálald munkatervként. Körítsd plakátokkal, műsorfüzettel, adagold hónapról-hónapra. A fenntartó ezt kívánja, a közönség ezt szokta." S a szerző – 1981-ben! – így folytatta: *„Mintha létezne valamiféle sematizátor, úgy ismétli majd minden művelődési otthonunk évről-évre önmagát s a szomszédban levőt, pedig a változó idők új problémákat hoznak, pedig az egyik településen elsősorban nagyipari munkások, a másikén földművesek, a harmadikén bejárók, kétlakiak élnek. Életvitelük, életmódjuk; munkájuk és problémáik, igényeik és elvárásaik vajon ugyanazok?"*

Ez írás címe itt és most aktuális: *Kultúrbaár vagy közösségi tér?*³ A kérdéshez kapcsolódva tehát két lényeges jellemzőt emelnénk ki: az időtől és a helytől való függetlenség. Mit jelent ez? Jelenti azt, hogy nincs lényeges szerkezeti-tartalmi változás az évek során kialakult tevékenységkörben. Mintha nem történt volna semmi fontos a magyar társadalom utóbbi éveiben, úgy végzi szinte változás nélkül a korábbi munkáit. Bár 1986-ban még *"a város vendégei...és a makói szimfonikus zenekar tagjai együtt éltették...a proletár internacionalizmust"*, ehhez képest kétségtelen szemléleti fejlődés(?), hogy 1991-ben már *"nagyon reméljük, a demokrácia politikai pezsgése, a kultúra, a szabadművelődés további kiszélesedését eredményezi"*. E rugalmas reagálás a változó időkre (és elvárásokra) azonban nem jelentett valós tartalmi változásokat.

A helytől való függetlenség pedig azt jelenti, hogy e tevékenységformák döntő többsége Magyarország bármely kisvárosában megvalósítható standard elem, amelyek mellett "csak" a *makóiség* hiányzik. Azok a konkrét helyi társadalmi-emberi problémák, amelyekre reagálni kellene. Az intézmény tevékenysége – megegyezve az országos átlaggal, tehát nem rosszabbul! – önmagában vett értékei mellett is hagyományos tevékenységszerkezetű (ld. idézetünk). Ezt nem igazán korrigálják – mert nem szervülnek – a különböző "divattevékenységek", pl. jóga, aikidó stb.

Befejezésül két megjegyzés:

a) Fontosnak tartjuk megismételni: a makói művelődési központ úgy dolgozik, ahogy ma általában dolgoznak a hasonló típusú intézmények. A probléma az, hogy ez a többség, s csak a szakma kisebbik hányada veti el az ortodox kultúraelosztó tevékenységet, s próbál elfogadtatni egy progresszívebb, elméletileg alapozottabb, a konkrét település egészére irányuló, fejlesztő, segítő népművelői attitűdöt igényelő munkát, szakmai magatartást, melyet magunk is fontosnak tartunk.

b) Az eddigiekben mindvégig általában beszéltünk a szervezetről. Így nem tudhatjuk, a felsorolt problémák miben gyökereznek. Magán–hipotéziseink mellett csak a *lehetséges* okokat tudjuk: az intézmény külső irányítása, működtetése; a vezetés elvei; a munkatársak szándékai és képességei; a működés anyagi–tárgyi kondíciói stb. Pontos választ azonban csak szervezeti analízis adhat. Annak hiányában egybemosódik és belül marad értékes és értéktelen.

III.

A konkrét intézmény-elemzés után "emelkedjünk" a város fölé, s nézzük az *egészet*, azaz van-e Makón *kulturális élet*? A kérdés persze – mint majd látjuk – nem ilyen egyszerű, de most maradjunk e köznapi stílusú és mélységű kérdésfelvetésnél. Nos, ez alapján nyugodtan sorolhatjuk a különböző munkatervek havi programok, újsághírek alapján a makói eredményeket: 1990-ben a művelődési központban a "*rendszeres művelődési formák közösségeinek száma 40, tagjainak száma 2158 fő...ismeretterjesztő rendezvények száma 158, résztvevők száma 6800, ...műsoros rendezvények száma 96, amelyet 24000 fő látogatott, 67 táncos rendezvény volt közel 10000 résztvevővel*". Továbbá: fesztiváldíj, aranyminősítések, külföldi utak, néptáncalálkozó, alkotótelep stb.

De ugyanúgy az egyéb intézmények is sorolhatnák mennyiségi mutatóikat a kiállításokról, író-olvasó találkozókról, gyermekfoglalkozásokról, felolvasó ülésekről, József Attiláról és Espersitről, kiadványokról és... de ne soroljuk tovább. Mindez ugyanis nem (lenne) több számmisztikánál, amely nagyon elbűvölheti a tájékozatlan olvasót, de egyúttal el is takarja a valóságot.

E számmisztika első látásra *pezsgő kulturális életet* sugall. A várost járva ezt kerestük – de *nem találtuk*. Megtaláltuk a valóban létező intézményeket, csoportokat, eseményeket, de azt a *mást*, azt a szervesen összefüggő, integrált egészet, amelyet kulturális életnek nevezünk, nem találtuk. Mi lehet az oka?

Saját korlátainkon kívül objektív okokat keresünk, ám ehhez némi történeti-elméleti kitérőt teszünk, hogy magát a kulturális élet fogalmát érthetővé tegyük, s értelmezni tudjuk mai hiányát.

Az ember létezését az alábbi viszonyokban ragadhatjuk meg:

- a természethez való viszonyban,
- a másik emberhez (embercsoporthoz) való viszonyában, és
- az osztársadalmi lét viszonyában (nembeliségében), vulgárisabban: az emberiséghez való viszonyában.

E viszonyok különböző emberi tevékenységekben jelennek meg: a munkában, az emberi kapcsolatokban, vagyis *társadalmi* tevékenységében, s végül a *szellemi* szférában – tevékenységként: a művelődésben –, mint a saját biológiai valóságán kívüli világ elsajátítása, nembeli-ségének kiteljesítése.⁴

Az emberi létezés analógiájára vázolhatjuk föl a társadalom létezését is, amely szerint *gazdasági, társadalmi-politikai és szellemi szféra* alkotja az egészet. Az emberi-társadalmi létezés természetesen ezen viszonyok és szférák *együttesében* működhet. Egyetlen társadalom sem működik harmonikusan, ha bármely szférájának fejlődése lelassul. A szerves fejlődés lényege épp ezek egymást erősítő-kiegészítő folyamatos, "ugrás" nélküli fejlődése. Megállapításunk természetesen érvényes a helyi társadalmakra is

Ha e végletesen vázlatos gondolatokat elfogadjuk, beláthatjuk, hogy az ember kulturális élete nem önmagáért való, nem létezéséből kiemelt öncélú érték-elsajátítás. Művelődési tevékenysége funkcionálisan nem választható el gazdasági-társadalmi tevékenységétől. Ha megnézzük a szocializmus előtti hazai művelődést, mit tapasztalunk? A korábban általunk felsorolt makói körök, egyletek azt bizonyítják, alapvetően gazdasági és társadalmi érdekek hozták létre. Az ezekben folyó élet társasági élet volt, s csak szűken jelent meg az önmagáért való kultúra. Ha tehát korábban beszélhettünk kulturális életről - mert ez a korról szóló irodalmak alapján nyilvánvaló -, csak azért lehetett, mert volt *makói* – tehát sajátos helyi – gazdasági és társadalmi (*társasági*) élet. Ehhez természetesen minden rétegnek megvolt a maga intézménye. Tehát nem a mai területi elv alapján hozták létre – ld. Újváros, Honvéd – az intézményeket, hanem a társadalomszerkezet valóságából kiindulva. S ezek *mellett* voltak a személyiség egy-egy oldalát megcélzó dalárdák, sportegyesületek stb. De ebben a struktúrában sem a rendezvények, a programok és nem az ilyen-olyan minősítések számítottak. (Mert hogy nem is, vagy alig voltak.)

Summázva: a makói városi társadalom szocializmus előtti létezése *komplexitásában* fogható meg. Szerves városi lét volt ez, ahol a nyilvánosság-gazdaság-társaság-kultúra egymást gerjesztő elemként, a többivel összefonódva létez(het)ett.

"És hogy van ez Makón?" – kérdezzük most Erdeivel, s válaszolhatunk is vele: "*Több minden van, de együtt sem pótolják a régieket, s különösen nem jött létre valami új fórum, ami a mai szükségleteket kielégíthetné. Megszűnt a főtér központi fórum szerepe (de nem a szükséglet ez iránt), korlátozódott a piac, s megszűntek a rétegek és városrészek saját társadalmi körei.*"⁵ Így nem véletlen, hogy a dolgozatunkban eddig írottak az alábbi két pontban sűrűsödnek:

1. Van-e, aki/ami...?

Nem találkoztunk gerjeszteni, integrálni akaró és képes személlyel, csoporttal, intézménnyel; de ilyen irányú gondolattal, koncepcióval sem. Beszélgetéseink tapasztalatai: bizalmatlanság és gyanakvás a másikkal szemben, bezárkózás a maga és/vagy intézményi világába, de leginkább tömeges visszahúzódás a magán-világba. (Ennek oka, azt hisszük, csak részben egzisztenciális. Ezért maradhatott megválaszolatlan kérdésünk: "de hol vannak, akik nem hagymáznak?") Az intézményes kapcsolatok alkalmiak, praktikusak, s nem az értelmiségi s7.ervezetek szoros együttműködése. Így törvényszerű, hogy a város kulturális eseményei párhuzamosok halmaza, mely nem integrálódik kulturális életté.

2. Nincs egy hely...!

Ám ha mégis lenne valahol szándék és gondolat, számára nincs egy *hely* – fizikai és szimbolikus értelemben sem –, ahol a nyilvánosság és a társaság normái szerint testet ölthetne. A jelenlegi, direkt kultúrafogyasztásra ösztönző intézményi terek erre alkalmatlanok. Hiá-

nyoznak azok az olcsó, hangulatos, emberléptékű klubok, kávézók, körök, ahol ezek megjelenhetnek. (Ez persze nem makói specifikum, de akkor is kulcskérdés.)

De még a szűken értelmezett kultúra befogadását sem segítik a meglévő intézményi feltételek. Mert hol lehet *méltó* körülmények között kiállítást, hangversenyt rendezni? Történeti-elméleti fejtegetéseink mutatják, hogy a művelődő ember önmagát is komplexen éli meg, vagyis: számára egy hangverseny ott kezdődik, hogy felöltözik, fizikai és lelki értelemben egyaránt. De képzeljük el valakit, amint vasárnap este nagyszülőiben, túsarkú cipőben elindul partnerével a Kodály-vonósnégyes hangversenyére. Hol mutassa meg új ruháját a sétány, főtér – tehát agóra – nélküli városban? A régi városháza kopott, szürke, félhomályos lépcsőházában? Vagy a főút melletti kamionfüstben? A hangversenyig (s minden egyéb eseményig) *hol* lehet a város hiányzó közterei miatt társasági életet élni, ami gyakran fontosabb (volt) a konkrét eseménynél? Bizony, mire odaér a dísz(?)terembe, rájön, jó ide az ünnepi helyett egy köznapis koszturnál és egy köznapis érdeklődés is. S legközelebb már miért menjen el, ha ez nem lehet számára megjelenés, ünnep, társaság, ESEMÉNY? (De edzettnek kell lenni annak is, aki a könyvtár előtti téren megy át olvasnivalóért.) A kultúra – és fizikai feltételrendszere – itt kezdődik kívül, ha tetszik: a városkapunál. Mert a város egésze maga is *hely*, s mint ilyen, ez sem sugall több értéket – négyévtizednyi gazdátlanságából fakadó – rendezetlenségével, pongyolaságaival, ápolatlan utcáival, tereivel, mint konkrét intézményei. (Ezt erősíti, hogy kert- és tájépítő mérnökök szerint "*zöldterületeinek következetes(?) elhanyagolása miatt szakmai körökben Szegedet egyszerűen csak egy új Bermuda-háromszög egyik csúcsának becézik. A másik kettő: Orosháza és Makó.*"⁶)

Terápia-javaslat

Elemzésünk végére érve, óhatatlanul valamiféle kiút vagy megoldás fogalmazása kínálkozik. Megbízásunk – és vizsgálódásunk "mélysége", határai – alapján azonban dolgozatunk nem lehetett több *anamnézisé* és *diagnózisé*. A *terápia* már külön munkát kíván. Ezért csak néhány megelőlegezett gondolatban jelezzük egy *más szemléletű* problémakezelés elvi alapjait.

"Új" kultúra-értelmezés

Egy fejlesztő stratégia kidolgozásához vissza kell térni a kultúra és a művelődés írásunkban jelzett teljes és komplex értelmezéséhez, mely alapján a két világháború közti Makó társadalma is működött.

Tehát:

a) az emberi létezés komplexitása alapján a kultúra fejlesztése nem lehet meg a helyi társadalom, társaság és gazdaság fejlesztése nélkül. (Ha ez folyamatos lett volna az elmúlt évtizedekben, akkor ma gázkészülék és kórházi berendezés helyett a szervesen felépülő élelmiszeripari kultúra dolgozna fel és értékesítené "ezerféleképp" a makói hagyományt.) Ebben az "új" értelmezésben és megvalósításban meghatározó felelősségű és lehetőségű a művelődési központ.

b) A máig tartó centralizálás helyett differenciált intézményrendszer kialakítása lehet megoldás, melynek szempontjai: a társadalom és településszerkezet realitásai és a lehetséges művelődési tevékenységek szükségletei, feltételei.

c) kultúra-értelmezésünk megkívánja az intézményi határok nyitását a helyi társadalom felé (szakmai és szervezeti autonómiájuk tiszteletben tartásával), s különösen értjük ezt az iskolákra.

"Új" városi stratégia (várospolitikai)

Állítjuk: sok hamis kérdéssel szemben az egyetlen jó kérdés: *Makó..?* Vissza kell térni ahhoz a városépítéshez – s itt nem egyszerűen konkrét építészetéről, hanem a város szellemi fölépítéséről van szó –, amelyben a társadalom említett szférái harmonizálnak egymással.

Nincs olyan rész kérdés, amelynek megvalósulásához ne kellene a város egészét végiggondolni, annak összes hatásmechanizmusával.

Ez érvényes a kultúra fejlesztésére is. Ennek okán ugyanis nem elég a közvetlen kulturális szervezetek vizsgálata, fejlesztése. A valódi eredményhez át kell gondolni a helyi nyilvánosság szükségleteit, az értelmiség helyzetét, szerepét és presztízsének növelését, az ifjúság perspektíváját... át kell gondolni az egész várospolitikát, mert enélkül a kultúra és művelődés ügye csak a felszínen változhat, s elmarad a szükséges (szellemi) regenerálódás.

A várospolitikai döntések pedig megbízhatóbbakká válnak a szakmai–tudományos értékek – pártpolitika- és ideológiamentes – hasznosításával. A döntés-előkészítésben halaszthatatlan elemzések: a város társadalom- és településszerkezetének vizsgálata; a helyi társadalom működés módja; a város szociális állapota, egyes konkrét intézmények szervezet–analízise stb.

Jelen vizsgálatunk nem több mint vázlat egy majdani széleskörűbb és mélyebb „város-térképhez”. Reméljük, elegendő muníció az elinduláshoz.

Jegyzetek:

1. Vitányi Iván: Vitairat a mai magyar művelődésről. Gondolat, Bp., 1983
2. Erdei Ferenc: Város és vidék. 312–313. o.
3. Beke Pál: Kultúrbazár vagy közösségi tér? Magyar Nemzet, 1981. január 11.
4. Bujdosó Dezső: A kultúrafogalom és szinonimái. In: Forrásmunkák a kultúra történetéből VI. (A kultúraelmélet antropológiai és ontológiai alapjai) Tankönyvkiadó, Bp., 1985
5. Erdei Ferenc i. m. 310., 312. o.
6. Szeged – országos rossz példa. (Por-beton-aszfalt Bermuda-háromszög) Délmagyarország, 1991. augusztus 9.